

جداسازی و شناسایی گونه‌های قارچ حل کننده فسفر از خاک‌های جنگلی اطراف کوه سپیدلار به روش ITS-PCR

غزاله سادات ذریه^۱، ابراهیم ادهمی*^۱، رضا نقی‌ها^۲، حمیدرضا اولیایی^۱ و رضا مستوفی زاده قلمفرسا^۳

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۱۱/۲۰؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۴/۶)

چکیده

این مطالعه برای جداسازی و شناسایی گونه‌های قارچی حل کننده فسفر و ارزیابی توانایی آنها به صورت کیفی و کمی آنها انجام شد. آزمایش بر ۵ نمونه خاک‌های جنگلی اطراف کوه سپیدلار استان کهگیلویه و بویراحمد انجام شد و توانایی قارچ‌های جداسازی شده در دو محیط کشت PVK و مایع بررسی گردید. آزمون کمی با تیمارهای قارچی شاهد، چهار جدایه و اسپرجیلوس نیجر با سه تکرار انجام شد. جدایه‌های برتر این دو محیط کشت توسط روش ITS-PCR شناسایی شد. از میان قارچ‌ها، ۴ قارچ هاله بسیار بزرگ و روشن روی محیط کشت پیکواسکای ایجاد کردند. نتایج نشان داد که ترتیب مقدار فسفر محلول در قارچ‌های مورد مطالعه به صورت شاهد > قارچ ۴ > قارچ ۳ > قارچ ۲ > اسپرجیلوس نیجر > قارچ ۱ بود. جدایه‌های برتر ۱ و ۲ به ترتیب قارچ کلادوسپوریوم کلادوسپوریوس و ایوپی سیلیوم روییدوروم شناسایی شدند. این اولین گزارش از توانایی این قارچ‌ها در سطح گونه برای انحلال فسفر است.

واژه‌های کلیدی: جداسازی، قارچ‌های حل کننده فسفر، PVK، محیط کشت مایع

۱. گروه علوم خاک، دانشکده کشاورزی، دانشگاه یاسوج

۲. گروه علوم دام، دانشکده کشاورزی، دانشگاه یاسوج

۳. گروه گیاهپزشکی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه شیراز

*: مسئول مکاتبات: پست الکترونیکی: eadhami@gmail.com

مقدمه

فسفر یکی از عناصر پرمصرف گیاه است (۸). روش متداول در کشور برای تأمین نیاز فسفوری گیاهان زراعی مصرف کودهای شیمیایی فسفوری است (۲). مصرف کودهای شیمیایی از یک سو دارای ایرادهایی از جمله: معایب کودهای شیمیایی، مسمومیت فسفوری ناشی از جذب بیش از حد فسفر معدنی، به هم خوردن تعادل عناصر غذایی، کاهش برخی کاتیون‌های خاک، ازدیاد بار منفی خاک، کاهش عملکرد و تنزل کیفیت محصول، هزینه‌های بالای تولید آن و صدمات زیست محیطی است (۵). به کارگیری جانداران مفید خاکزی به عنوان کودهای زیستی امروزه به عنوان مطلوب‌ترین راه حل برای زنده و فعال نگه داشتن سیستم حیاتی خاک در اراضی کشاورزی، مطرح است (۲۷). کودهای زیستی به دست آمده از ریزجانداران می‌تواند به منظور افزایش محصول جایگزین بخشی از کودهای شیمیایی شود. این کودها از نظر هزینه ارزان‌تر بوده و بسیار سازگار با محیط می‌باشد (۴). ریزجانداران حل‌کننده فسفات در بیشتر خاک‌ها یافت شده است ولی تعداد آنها در خاک‌های مختلف با هم متفاوت بوده و بستگی به خاک، اقلیم و تاریخچه کشت دارد. (۱۹). ریزجانداران در محلول‌سازی فسفر از کمپلکس‌های فسفات کلسیم نقش دارند و تنها بخش کوچکی از فسفر را از ترکیبات فسفات آهن و فسفات آلومینیوم آزاد می‌سازند. از این رو ریزجانداران نقش مؤثرتری در خاک‌های آهکی دارند که این گونه خاک‌ها حاوی مقادیر فراوانی فسفات کلسیم می‌باشند (۳). بیشتر ریزجانداران حل‌کننده فسفات با استفاده از شرایط غیر بافری جداسازی شده‌اند، درحالی که خاک‌های قلیایی غنی از ترکیبات فسفات کلسیم توانایی بالای بافری دارند. توانایی بافری خاک‌ها می‌تواند انحلال فسفات‌های نامحلول توسط ریزجانداران حل‌کننده فسفات را محدود کند، بنابراین جداسازی این ریزجانداران از این خاک‌ها ممکن است به انتخاب ریزجانداران مؤثرتر منجر شود (۳۱). قارچ‌های حل‌کننده فسفر علاوه بر تبدیل فسفر غیرقابل دسترس به شکل قابل دسترس، سبب تولید مواد محرک رشد و اثر حفاظت‌کننده در

برابر بیماری‌زاهای خاک هستند (۱۳). یکی از اولین گام‌ها در تهیه و استفاده از کودهای زیستی بررسی پتانسیل وجود آنها و استفاده از آنها در همان ناحیه است زیرا ریزجانداران جداسازی شده از یک ناحیه به شرایط محیطی خود سازگارتر بوده و کارایی بهتری خواهند داشت. گام مهم دیگر در بهره‌گرفتن از توان زیستی خاک رسیدن به یک ریزجاندار با توان حل‌کنندگی فسفات بالا و در ادامه تهیه زادمایه میکروبی است (۱۵). استان کهگیلویه و بویراحمد دارای جنگل‌های بلوط مسن است. ریشه‌های درختان با آزاد کردن ترکیبات آلی به محیط ریشه گیاه، سبب رشد و افزایش جامعه میکروبی خاک شده می‌شوند. در نتیجه منطقه ریزوسفیری شرایط مناسب برای رشد ریزجانداران خاکی را داراست و به‌ویژه در مناطق مجاور معادن سنگ فسفات استان، مناسب بررسی و جداسازی گونه‌های قارچی حل‌کننده فسفات است. با توجه به اهمیت قارچ‌های حل‌کننده فسفر و عدم وجود گزارش جداسازی این ریزجانداران از این منطقه، این پژوهش برای جداسازی قارچ‌های حل‌کننده خاک فسفات از خاک‌های جنگلی اطراف معدن خاک فسفات کوه سپیدلار و ارزیابی توانایی انحلال آنها در محیط کشت PVK و مایع و شناسایی جدایه‌های برتر با استفاده از PCR انجام شد.

مواد و روش‌ها

نمونه‌های خاک

پنج نمونه خاک از خاک‌های جنگلی اطراف معدن خاک فسفات کوه سپیدلار کهگیلویه و بویراحمد از عمق سطحی نمونه‌برداری شد. مقداری از نمونه جهت جداسازی قارچ و مخمر در یخچال نگهداری گردید و باقیمانده خاک از الک ۲ میلی‌متری عبور داده شد و برای تعیین خصوصیات خاک استفاده گردید. خصوصیات خاک شامل بافت خاک به روش هیدرومتر، درصد ماده آلی (OM) به روش اکسیداسیون با اسید کرومیک و سپس تیتره کردن با فروس آمونیوم سولفات، درصد کربنات کلسیم معادل (CCE) به روش خشتی سازی با اسید کلریدریک، pH در خمیر

جدول ۱. برخی خصوصیات فیزیکی و شیمیایی خاک‌های مورد مطالعه

نمونه	% رس	% سیلت	% شن	% کربنات کلسیم معادل	% ماده آلی	فسفر اولسن (mg/kg)	فسفر آلی بیکربنات (mg/kg)	pH
۱	۳۹/۰	۳۵/۲	۲۵/۸	۳۶/۲	۵/۷۹	۱۴/۶	۹/۲۷	۷/۶۰
۲	۳۳/۵	۵۹/۲	۷/۳۰	۴۶/۲	۹/۹۸	۱۷/۹	۱۳/۵۶	۷/۵۹
۳	۵۵/۵	۳۸/۷	۵/۸۰	۶۴/۴	۰/۳۴	۶/۷۵	۷/۸۰	۷/۷۱
۴	۴۳/۴	۲۹/۲	۲۷/۴	۵۵/۶	۲/۷۲	۱۰/۷	۲/۱۳	۷/۶۷
۵	۴۳/۵	۳۱/۲	۲۵/۳	۱۴/۴	۱/۳۶	۷/۳۰	۸/۴۰	۷/۴۶

یک لیتر آب مقطر بود. نمونه‌ها در دمای ۲۵ درجه سانتی‌گراد به مدت یک هفته گرم خانه‌گذاری (انکوباتور بیندر، آلمان) شد. قارچ‌هایی که اطراف خود تشکیل هاله روشن دادند انتخاب شدند و به منظور خالص‌سازی و اطمینان از توانایی در تولید هاله کشت متوالی بر روی محیط کشت پیکوواسکای انجام شد. پرگنه‌های رشد یافته روی محیط کشت پیکوواسکای از نظر تولید هاله در اطراف خود به صورت کیفی بررسی شدند. برای این منظور ۲+ یا ۳+ برای حالتی که قطر هاله بزرگ بود و ۱+ برای قارچ‌های با قطر هاله کوچک‌تر در نظر گرفته شد. قارچ‌های دارای هاله بزرگ‌تر در ارزیابی مرحله بعد محیط کشت مایع انتخاب شدند. ارزیابی انحلال فسفر در محیط کشت مایع به صورت طرح پایه کاملاً تصادفی با شش سطح قارچ (شاهد، چهار قارچ انتخاب شده براساس قطر هاله روی محیط کشت پیکوواسکای و اسپرژیلوس نیجر) در سه تکرار انجام شد. ترکیبات محیط کشت مایع پایه (Basal medium) BM در یک لیتر آب مقطر عبارت از: ۰/۴ گرم کلرید سدیم، ۰/۱ گرم کلرید کلسیم دو آب، ۰/۵ گرم سولفات منیزیم هفت آب، ۰/۵ میلی‌گرم سولفات آهن (II) هفت آب، ۱/۵۶ میلی‌گرم سولفات منگنز یک آب، ۱/۴ میلی‌گرم سولفات روی هفت آب، ۳۰ گرم گلوکز بود (۲۵). منبع فسفر در این محیط تری کلسیم فسفات $(Ca_3(PO_4)_2)$ به عنوان منبع نامحلول فسفر به میزان ۴ گرم در لیتر بود. یک محیط کشت نیز بدون افزودن فسفر به عنوان شاهد در نظر گرفته شد. تمامی

اشباع، ظرفیت تبادل کاتیونی (CEC) به روش جانشینی کاتیون‌ها با استات سدیم و مقادیر فسفر به روش اولسن و فسفر آلی محلول در بیکربنات سدیم ۰/۵ مولار با pH برابر ۸/۵ انجام شد (۲۲). خصوصیات فیزیکی و شیمیایی خاک‌های مورد مطالعه در جدول ۱ آمده است.

جداسازی قارچ‌ها و بررسی حل فسفر در محیط کشت پیکوواسکای

برای جداسازی ریزجانداران حل‌کننده فسفر در پنج ارلن ۲۵۰ میلی‌لیتری ۹۰ میلی‌لیتر سرم فیزیولوژی ریخته شده و پس از سترون نمودن توسط دستگاه اتوکلاو (رایبا، اسپانیا) (دمای ۱۲۱ درجه سانتی‌گراد و فشار ۱/۵ کیلوگرم بر سانتی‌متر مربع، مدت ۲۰ دقیقه) ۱۰ گرم خاک در هر ارلن اضافه گردید. به منظور تهیه یک سوسپانسیون یکنواخت ارلن‌ها به مدت ۲۰ دقیقه در ۲۰۰ دور در دقیقه تکان داده شد رقت‌های سریالی از هر نمونه در حجم نهایی ۱ میلی‌لیتر تهیه گردید و در سه تکرار از هر لوله آزمایش ۱۰۰ میکرولیتر برداشت شده و به محیط کشت پیکوواسکای (PVK) (۲۳) انتقال و کشت سفراه‌ای داده شد. ترکیبات محیط کشت پیکوواسکای در یک لیتر آب مقطر شامل ۱۰ گرم دکستروز آگار، ۰/۲ گرم کلرید پتاسیم، ۰/۲ گرم کلرید سدیم، ۵ گرم تری کلسیم فسفات، ۰/۵ گرم سولفات آمونیوم، ۰/۱ گرم سولفات منیزیم. هفت آب، ۰/۰۰۰۱ گرم سولفات منگنز. آب، ۰/۵ گرم عصاره مخمر و ۱۸ گرم آگار در

آزمایش میکروسکوپی، برای مشاهده اسلایدها در زیر میکروسکوپ از روش رنگ آمیزی با رنگ لاکتو فنل کاتن بلو استفاده شد.

شناسایی قارچ به روش ITS-PCR

آماده سازی قارچ برای استخراج DNA: قطعاتی به قطر تقریبی پنج میلی متر از حاشیه جوان پرگنه های جدایه ها را انتخاب و به فلاسک های ۲۵۰ میلی لیتری شامل ۵۰ میلی لیتر عصاره سترون شده سب زمینی منتقل شد. فلاسک ها به مدت ده روز در ۲۵ درجه سانتی گراد نگهداری شدند. پس از ده روز محتویات هر فلاسک در تشتک های پتری سترون خالی و پرگنه ها با استفاده از آب مقطر سترون شسته شدند. میسلیم ها با استفاده از سوزن های سترون از قطعات محیط کشت آگاردار جدا شده، داخل لوله های اپندورف ۱/۵ میلی لیتری قرار گرفته و پس از یخ زدن به کمک ازت مایع، لوله های اپندورف به مدت ۲۴ ساعت سرما خشک شدند.

تهیه عصاره یاخته: به پنج میلی گرم از میسلیم (سرما خشک شده) هر جدایه، ۱۸۰ میکرولیتر از بافر استخراج شامل ۵۰۰ میکرولیتر بافر سی تب (CTAB) (۰/۱۲۱ گرم تریس، ۰/۰۷۴ گرم ای-دی-تی-آ، ۰/۸۱۸ گرم نمک طعام، ۰/۲ گرم سی تب، آب مقطر تا حجم ۱۰ میلی لیتر) شامل ۰/۲ درصد ۲-مرکاپتوتانول و ۰/۲ درصد پروتئینازکی (فرمتاز، بریتانیا) افزوده شده، میسلیم ها با استفاده از هموژنایزر و چند دانه ماسه سترون به خوبی ساییده شدند. عصاره به دست آمده به مدت یک ساعت در ۶۵ درجه سانتی گراد قرار داده شد. سپس به مدت ده دقیقه در ۱۳۰۰۰ دور سانترفیوژ گردید و مایع رویی برداشته شد (۲۰).

استخراج DNA قارچی

استخراج DNA از ۱۰۰ میکرولیتر عصاره یاخته به دست آمده، با استفاده از کیت DNA™-PLUS (سیناژن، ایران) انجام گرفت. قبل از استفاده، کیت را به مدت ۳۰ دقیقه در انکوباتور ۳۷ درجه سانتی گراد قرار داده و سپس ۴۰۰ میکرولیتر از آن را به عصاره

مواد به استثناء ویتامین B12، وزن شدند و در ارلن های ۱۰۰۰ میلی لیتری به همراه آب مقطر ریخته شدند. ارلن ها به داخل اتوکلاو انتقال یافتند و در دمای ۱۲۱ درجه سانتی گراد و فشار ۱/۵ کیلوگرم بر سانتی متر مربع به مدت ۲۰ دقیقه سترون شدند. پس از پایین آمدن دمای ارلن ها، ویتامین B12 به محیط کشت اضافه گردید. صد میلی لیتر از محیط کشت ساخته شده در ارلن های ۲۵۰ میلی لیتر ریخته شد. بر اساس پروتکل ریس و همکاران (۲۵)، جمعیت یکسان از هر گونه که حاوی $10^7 \times 5-1$ در میلی لیتر کنیدی قارچ باشد، می بایست به محیط کشت انتقال یابد. به همین منظور، دیسک هایی با قطر ۶ میلی متر (۵ عدد) از محیط کشت آگار دکستروز سب زمینی حاوی $10^7 \times 5-1$ کنیدی به محیط کشت مایع پایه در ظروف ارلن مایر مایه زنی و در دمای ۲۸ درجه سانتی گراد و ۱۵۰ دور در دقیقه به مدت ۲۰ روز در انکوباتور شیکردار (بیندر، آلمان) (تا در طول این مدت هوا دهی کافی برای فعالیت قارچ تأمین شود) گرم خانه گذاری گردید. در فواصل زمانی ۵، ۱۰، ۱۵ و ۲۰ روز، ۱۰ میلی لیتر از محتویات هر ارلن در زیر هود و در کنار شعله برداشته شد و در لوله آزمایش ریخته و در ۵۰۰۰ g به مدت ۱۰ دقیقه سانترفیوژ (سیگما، ژاپن) گشت و با کاغذ صافی واتمن ۴۲ صاف شد. مقدار فسفر محلول به روش وانادومولیدات (روش آبی) و pH با pH متر اندازه گیری گردید.

شناسایی قارچ

از قارچ های جداسازی شده از محیط اولیه دو قارچ که بیشترین توانایی را در مقایسه با *آسپرژیلوس نیچر* نشان داد برای شناسایی برگزیده گشت. این دو جدایه شامل جدایه ۱ (جداسازی شده از خاک شماره ۱) و جدایه ۲ (جداسازی شده از خاک شماره ۴) بودند.

شناسایی میکروسکوپی قارچ ها

شناسایی قارچ ها و رنگ آمیزی آن: برای تشخیص اولیه نمونه های قارچی، از مشاهده مستقیم نمونه ها استفاده شد. در

جدول ۲. شرایط واکنش زنجیره‌ای پلیمرز بهینه‌سازی شده با آغازگرهای عمومی (۱۰؛ ۳۰)

ترکیب آغازگرها	طول قطعه تکثیری	واسرشتگی ابتدایی (ثانیه)	تعداد چرخه	واسرشتگی	هم‌جوشی	گسترش	گسترش نهایی
ITS4,1	۷۵۰ ^۲ و ۴۲۰	۹۴ ^۴ (۱۸۰)	۳۰	۹۵ (۳۰)	۵۰ (۳۰)	۷۲ (۶۰)	۷۲ (۶۰۰)

۱- ترکیب ITS4,1، ۲- جفت‌باز، ۳- دما (درجه سانتی‌گراد) و ۴- زمان (ثانیه)

میکرومول از هر آغازگر، ۱۰۰ میکرومول dNTPs، ۰/۴ میکرومول Taq DNA polymerase (فرمتاز، بریتانیا)، ۱/۵ میکرومول MgCl_۲، ۲/۵ میکرولیتر بافر واکنش زنجیره‌ای پلیمرز (۲۰۰ میلی‌مول Tris-HCl با pH=۸ و ۵۰۰ میلی‌مول KCl) و ۱۰۰ میکرومول BSA (bovine serum albumine) برای واکنش‌های ۲۵ میکرولیتری تهیه شد. در این آزمون برای اطمینان از عدم آلودگی مواد مصرفی و واکنش‌ها، در هر دور آزمایش نمونه شاهد فاقد DNA به کار برده شد. واکنش زنجیره‌ای پلیمرز با استفاده از آغازگرهای عمومی انجام شد. چرخه‌های دمایی و میزان دما طبق گزارش طراحان آغازگرهای عمومی (جدول ۲ و ۳) تنظیم گردید (۱۰، ۳۰).

ژل الکتروفورز به صورت ۱ درصد در بافر TAE (۶۰ میلی‌لیتر) تهیه شده و در تانک حاوی TAE قرار داده شد. سپس در اولین چاهک از مارکر (bp ۱۰۰) و در چاهک‌های بعدی نمونه و کنترل منفی و شاهد ریخته شد (۹ میکرولیتر از محصولات PCR با ۲ میکرولیتر از Loading dye مخلوط می‌شد). سپس ولتاژ ۸۰ به مدت ۶۰ دقیقه جهت حرکت مولکول‌های DNA و جداسازی آنها اعمال و در دستگاه ترانسلومیناتور مورد بررسی قرار گرفت.

بررسی توالی ژنی

برای شناسایی گونه قارچ ۱ قطعه تکثیری به طول تقریبی ۷۵۰ و گونه قارچ ۲ به طول ۴۲۰ bp تعیین توالی (Macrogen, Korea) شدند. توالی به دست آمده با استفاده از BLAST (Basic Local Alignment Search Tool) با سایر توالی‌های ژنی موجود در بانک ژن NCBI (National Centre for

یاخته اضافه کرده و ۱۵ تا ۲۰ ثانیه ورتکس کرده و سپس ۳۰۰ میکرولیتر ایزوپروپانول الکل اضافه شد. مجدداً محلول به مدت ۵ ثانیه ورتکس شد تا کیت با ایزوپروپانول به خوبی مخلوط شود. در این مرحله لوله‌های اپندورف را در دمای ۲۰- درجه سانتی‌گراد قرار داده شد. در مرحله بعد محتویات ریزلوله‌ها به مدت ده دقیقه در ۱۲۰۰۰ دور سانتریفیوژ گردید و مایع رویی خالی و سرلوله‌های اپندورف خشک گردید و ریزلوله‌ها به مدت ۱۰ ثانیه با درب باز روی دستمال کاغذی قرار داده شد. سپس به هر نمونه ۱۰۰۰ میکرولیتر اتانول ۷۵ درصد اضافه گردید و ۲-۳ ثانیه تکان داده شد. در مرحله بعد محتویات لوله‌های اپندورف به مدت پنج دقیقه در ۱۲۰۰۰ دور سانتریفیوژ گردید و مایع رویی خالی و سرلوله‌های اپندورف خشک گردید و لوله‌های اپندورف به مدت ۲۰ دقیقه با درب باز روی دستمال کاغذی در انکوباتور ۳۷ درجه سانتی‌گراد قرار داده شد. رسوب DNA در ۵۰ میکرولیتر آب مقطر سترون حل و به مدت یک ساعت در ۳۷°C قرار داده شد. دی-ان-ای حاصل در ۲۰- درجه سانتی‌گراد نگهداری گردید.

تعیین کیفیت و کمیت DNA استخراج شده: پس از استخراج DNA از نمونه‌ها، کیفیت و کمیت DNA استخراج شده با استفاده از دستگاه نانودراپ (نانودراپ تکنولوژی، آمریکا) در طول موج ۲۶۰ نانومتر بررسی گردید.

واکنش زنجیره‌ای پلیمرز (PCR)

برای شناسایی گونه قارچ‌های جداسازی شده براساس پرایمرهای موجود در جدول ۲ استفاده گردید (۳۰) مواد مورد استفاده مخلوطی حاوی ۵۰ نانوگرم از DNA قالب، یک

Biotechnology Information) مورد بررسی و ردیف‌سازی قرار گرفت. ردیف بازهای آلی آغازگر برای ITS1 و ITS4 به ترتیب TCCGTAGGTGAACCTGCGG و TCCTCCGCTTATTGATATGC بود.

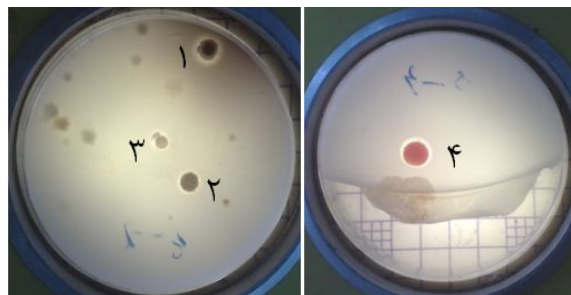
نتایج و بحث

خصوصیات خاک‌ها در جدول ۱ نشان داده شده است. هر پنج نمونه خاک مورد مطالعه دارای بافت سنگین بودند و مقدار رس آنها از ۳۳ تا ۵۵ درصد متغیر بود. خاک ۱ دارای ۳۹ درصد رس، ۳۵/۲ درصد سیلت و ۲۵/۸ درصد شن در کلاس بافت لوم رسی قرار گرفت و خاک ۲ با ۳۳/۴ درصد رس، ۵۹/۳۲ درصد سیلت و ۷/۲۸ درصد شن در کلاس بافت لوم رسی سیلت بود. هر سه نمونه خاک‌های شماره ۳، ۴ و ۵ به ترتیب با درصد رس ۵۵/۴، ۴۳/۴ و ۴۳/۴، درصد سیلت ۳۸/۷۶، ۲۹/۳ و ۳۱/۳ و درصد شن ۵/۸۴، ۲۷/۳ و ۲۵/۳ در کلاس بافت رسی جای گرفتند. مقدار ماده آلی در خاک‌های مورد مطالعه از ۰/۳۴ (خاک شماره ۳) تا ۹/۹۸ (خاک شماره ۲) درصد متغیر بود. ماده آلی خاک ۳ (۰/۳۴) > خاک ۵ (۱/۳۶) > خاک ۴ (۲/۷۲) > خاک ۱ (۵/۷۹) > خاک ۲ (۹/۹۸) بود. ماده آلی خاک به عنوان یکی از خصوصیات مهم خاک تحت تأثیر عواملی از جمله پوشش گیاهی، خصوصیات خاک و اقلیم منطقه بوده و در صورتی که میزان آن در خاک از ۲ درصد بیشتر باشد می‌تواند به عنوان یک عامل غالب در تعیین رفتار طیفی خاک مؤثر باشد. مقدار ماده آلی در بیشتر از ۶۰ درصد خاک‌های زیر کشت ایران کمتر از یک درصد و در بخش قابل توجهی از آنها کمتر از ۵/۰ درصد است. بنابراین خاک‌های شماره ۱ و ۲ از جمله خاک‌های غنی از ماده آلی هستند زیرا که در مقایسه با میزان ماده آلی خاک‌های مناطق خشک و نیمه خشک، خاک شماره ۱ به طور تقریبی در حدود ۵/۵ تا ۱۲ برابر و در مقایسه با خاک شماره ۲ نیز تقریباً ۱۰ تا ۲۰ برابر ماده آلی بیشتر است. وجود ماده آلی حتی به میزان کم بر ویژگی‌های فیزیکی، شیمیایی و بیولوژیک خاک تأثیر زیادی دارد. ماده آلی، منبع غذا و انرژی برای ریزجانداران خاک است. کمترین میزان

کربنات کلسیم در خاک شماره ۵ و بیشترین در خاک شماره ۳ مشاهده شد. تغییرات pH خاک بسیار کم بود (۷/۷۱ - ۷/۴۶). بیشترین و کمترین pH به ترتیب مربوط به خاک شماره ۵ و ۳ بود. مقدار فسفر به روش اولسن در خاک‌های مورد مطالعه از ۶/۷ تا ۱۸ میلی گرم بر کیلوگرم خاک متغیر بود و مقدار فسفر آلی در بیکربنات سدیم نیز از ۷/۸ تا ۲۱ میلی گرم بر کیلوگرم خاک بود. این نتیجه نشان می‌دهد که خاک‌های مورد مطالعه دارای مقدار زیادی فسفر قابل جذب گیاه هستند و مجموع فسفر آلی و معدنی محلول در بیکربنات سدیم تا حدود ۳۰ میلی گرم بر کیلوگرم خاک در برخی از آنها رسید. معمولاً مقدار فسفر به روش اولسن در خاک‌های کود نخورده بسیار کم می‌باشد (۱۶). در پژوهشی که توسط خان‌میرزایی و همکاران (۱۶) در جنگل‌های گربایگان فسا انجام شده، مقدار فسفر به روش اولسن و فسفر آلی عصاره‌گیری شده با بیکربنات را کمتر از ۵ میلی گرم بر کیلوگرم خاک گزارش کردند. مقادیر به دست آمده در آزمایش حاضر، بیانگر غنی بودن خاک‌های مورد مطالعه از ترکیبات فسفر محلول و فعال بودن سازوکارهای حل فسفر در این خاک‌ها بود.

جداسازی قارچ‌ها از خاک

قارچ‌های مورد مطالعه در محیط کشت پیکوواسکای پس از گذشت ۵ روز در اطراف خود تشکیل هاله روشن دادند که در شکل ۱ قابل مشاهده است. اندازه‌گیری توانایی قارچ‌ها به صورت کیفی و براساس قطر هاله ایجاد شده به صورت مقایسه‌ای بین قارچ‌ها تعیین شد که جدایه ۱⁺⁺⁺ = جدایه ۲⁺⁺⁺ < جدایه ۴⁺⁺ = جدایه ۳⁺⁺ شد. قارچ‌های جداسازی شده در محیط کشت پیکوواسکای در شکل زیر قابل مشاهده است. قارچ‌های مورد استفاده در مطالعه حاضر پس از ۵ روز هاله روشن را در اطراف خود نشان دادند که احتمالاً نشان می‌دهد قارچ‌های جداسازی شده در مطالعه حاضر توانایی بالایی برای انحلال فسفر معدنی نامحلول دارند. ایلمر و شینر نیز در پژوهشی دو گونه از ریزجانداران حل کننده فسفات را از خاک‌های جنگلی جداسازی کردند پنی‌سیلیوم آران‌تیگوریزوم و

شکل ۱. تشکیل هاله روشن در اطراف قارچ‌ها پس از پنج روز

ریزجانداران برای حل نمودن فسفر استفاده شده است (۶). مقادیر حاصل از بررسی کمی حل شدن تری کلسیم فسفات در محیط کشت مایع و pH اندازه‌گیری شده برای ۵ نوع قارچ تلقیح شده و نمونه شاهد، در جدول ۳ آمده است.

بیشترین انحلال فسفر در روز ۵ به ترتیب شامل تیمار جدایه ۱ < آسپریلیوس نیجر < جدایه ۲ < جدایه ۴ < جدایه ۳ < شاهد بود. این ترتیب انحلال مقادیر فسفر، در روز ۱۰، جدایه ۱ < آسپریلیوس نیجر < جدایه ۲ (۳۵۶) < جدایه ۴ < جدایه ۳ < شاهد (۱۵/۳)، در روز ۱۵، جدایه ۱ < آسپریلیوس نیجر < جدایه ۲ < جدایه ۳ < جدایه ۴ < شاهد و در روز ۲۰، آسپریلیوس نیجر < جدایه ۱ < جدایه ۲ < جدایه ۳ < جدایه ۴ < شاهد بود (جدول ۳). میزان حل شدن فسفر توسط قارچ‌های جداسازی شده نسبت به شاهد، افزایش قابل ملاحظه‌ای را نشان داد و با افزایش زمان از ۵ روز به ۲۰ روز، انحلال فسفر افزایش یافت (جدول ۳)، به طوری که میانگین فسفر انحلال یافته در تیمار شاهد (بدون قارچ) در روزهای ۵، ۱۰، ۱۵ و ۲۰ به ترتیب ۸/۵۹، ۱۵/۳، ۱۷/۱ و ۲۸/۹ بود لیکن برای جدایه ۱ که بیشترین انحلال فسفر را داشت ۲۵۹، ۴۸۲، ۸۹۲ و ۵۷۶ به دست آمد. محدوده انحلال فسفر در تیمار فاقد قارچ (شاهد) در محدوده ۸/۵۹ تا ۲۸/۹، در قارچ آسپریلیوس نیجر از ۲۲۲ تا ۷۲۲، در قارچ ۱ از ۲۵۹ تا ۸۹۲، در جدایه ۲ از ۱۱۶ تا ۴۸۳، در جدایه ۳ از ۱۴/۸ تا ۱۶۶ و در جدایه ۴ از ۲۶/۹ تا ۵۹/۹ میلی گرم بر لیتر بود. بیشترین مقدار انحلال فسفر در جدایه ۱ انجام شد که ۸۹۲ میلی گرم بر لیتر بود. این قارچ توانایی انحلال فسفر را در تمام مراحل به جز روز ۲۰، بیشتر از

سودوموناس داشتن توانایی‌های بالای این ۲ گونه در حل فسفات معدنی سبب گردید که برای بررسی مکانیزم انحلال نیز مورد استفاده قرار گیرند (۱۴).

در پژوهشی که توسط عمر انجام گردید، در مجموع ۳۶ گونه قارچ از خاک جدا شد که برای توانایی حل خاک فسفات (RP) در پلیت آگار مورد بررسی قرار گرفت. بسیاری از این قارچ‌ها حل کننده خاک فسفات نبودند، لیکن دو نمونه، آسپریلیوس نیجر و پی‌سیلیوم سیتیرینیوم توانایی بالایی داشتند (۲۱). این دو گونه قارچ در محیط کشت پیکواسکای بعد از گذشت ۱۰ روز در اطراف خود هاله تولید کردند ردی و همکاران (۲۴)، نیز قارچ‌های جداسازی شده را برای بررسی حل تری کلسیم فسفات در محیط کشت پیکواسکای مورد آزمایش قرار دادند که از این میان بیشترین حل مربوط به ۵ جدایه قارچ آسپریلیوس بود.

ارزیابی حل فسفر در محیط کشت مایع

در پژوهش حاضر در محیط کشت مایع از تری کلسیم فسفات (۴ گرم در لیتر) به عنوان منبع فسفر استفاده شد. نتایج حاصل از جداسازی قارچ‌های حل کننده فسفر نشان داد که دو نمونه از خاک‌ها دارای قارچ‌های حل کننده فسفر با قدرت حل زیاد بودند. از نمونه خاک‌های ۱ و ۴ هر کدام ۲ قارچ ریشه‌ای با هاله روشن بزرگ جداسازی شد. بسیاری از مطالعات در مورد حل کننده‌های فسفر از تری کلسیم فسفات (۲۴)، فلئوئور آپاتیت و هیدروکسی آپاتیت (۲۵)، کلسیم هیدروژن فسفات و هیدروکسی آپاتیت تازه رسوب کرده برای بررسی توانایی

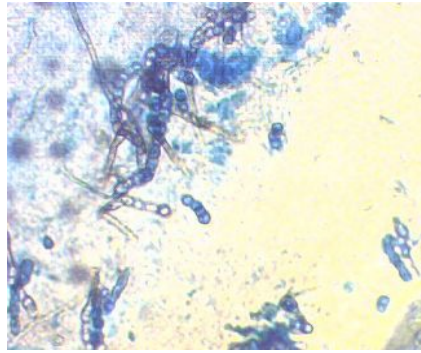
جدول ۳. pH محیط کشت و مقدار فسفر حل شده در زمان‌های مختلف توسط قارچ‌های انتخاب شده

تیمار قارچ	pH				فسفر محلول (میلی گرم بر لیتر)			
	زمان (روز)				زمان (روز)			
	۲۰	۱۵	۱۰	۵	۲۰	۱۵	۱۰	۵
شاهد	۵/۹۴	۶/۰۸	۵/۵۲	۶/۴۰	۲۸/۹	۱۷/۱	۱۵/۳	۸/۵۹
آسپرژیلوس	۴/۸۸	۵/۱۸	۳/۷۶	۴/۳۴	۷۲۲	۴۱۶	۴۲۹	۲۲۲
۱	۴/۳۶	۴/۲۵	۴/۲۱	۴/۴۶	۵۷۶	۸۹۲	۴۸۲	۲۵۹
۲	۴/۱۶	۴/۲۴	۴/۲۳	۴/۹۰	۴۸۳	۳۴۸	۳۵۶	۱۱۶
۳	۵/۴۲	۵/۷۷	۵/۶۷	۵/۶۱	۱۶۶	۸۳/۰	۲۵/۱	۱۴/۸
۴	۵/۱۷	۵/۵۰	۵/۶۱	۵/۸۶	۵۹/۹	۴۲/۸	۳۵/۵	۲۶/۹

بود. این محدوده در جدایه‌های یک تا چهار به ترتیب ۴/۲۱ تا ۴/۴۶، ۴/۱۶ تا ۴/۹۰، ۴/۴۲ تا ۵/۷۷ و ۵/۱۷ تا ۵/۸۶ به دست آمد. کمترین تغییرات محدوده pH برای تیمارها به ترتیب جدایه ۱ > جدایه ۳ > جدایه ۴ > شاهد > آسپرژیلوس نیچر بود. جدایه ۱ با pH ۴/۳۲ دارای کمترین میانگین pH و بیشترین توانایی انحلال فسفر شد. در حالی که جدایه ۲ با میانگین pH کمتر از آسپرژیلوس نیچر، توانایی انحلال فسفر کمتری داشت. این نتیجه نشان می‌دهد کاهش pH محیط رشد به تنهایی مسئول حل شدن فسفر در محیط رشد قارچ نمی‌باشد. کیوسی (۱۷) نیز گزارش نمود که رابطه‌ای بین کاهش pH و افزایش حل شدن فسفر مشاهده نشد. قارچ‌های حل کننده فسفات سازوکارهای متفاوتی را برای انحلال ترکیبات فسفر استفاده می‌کنند که برای نمونه می‌توان از اسیدی کردن و کلاته کردن و یا تولید فیتو هورمون‌هایی مثل اسید ایندول استیک (IAA) نام برد (۱۸). در بین سازوکارهای انحلال فسفات، تولید اسیدهای آلی به‌عنوان مکانیسم اصلی انحلال، مورد قبول اکثر محققین قرار گرفته است (۲۷). سورنگ (۲۸)، گزارش نمود که میزان تری کلسیم فسفات حل شده توسط قارچ‌های جداسازی شده از خاک‌های جنگلی از ۰/۲۱ تا ۰/۹۰ میلی گرم بر میلی لیتر بود. داس (۱۲) گزارش کرد که ۱۸ جدایه جداسازی شده از خاک در محیط کشت تأمین شده با FePO_4 ، AlPO_4 ، KH_2PO_4

قارچ آسپرژیلوس نیچر نشان داد. جدایه ۱، آسپرژیلوس نیچر و جدایه ۲ تفاوت معنی داری در تمامی روزها نسبت به سایر قارچ‌ها داشتند، که می‌توان نتیجه گرفت که توانایی حل فسفات در این گونه‌های قارچ بسیار بالاتر بود. حل شدن انواع خاک فسفات توسط آسپرژیلوس نیچر قبلاً توسط محققان زیادی گزارش شده است (۷). انحلال فسفر به وسیله قارچ، به خصوص درباره آسپرژیلوس و به ویژه گونه‌های گروه بلک که شامل آسپرژیلوس نیچر، آسپرژیلوس آوامری، آسپرژیلوس توبینجنسیس و آسپرژیلوس آکالاتوس می‌باشد و برخی گونه‌های پنی‌سیلیوم گزارش شده است (۱۱). عمر (۲۱)، توانایی قارچ برای انحلال خاک فسفات در محیط کشت مایع در طی غربالگری قارچ برای توانایی شان در انحلال خاک فسفات، دو قارچ جدا شده، یعنی آسپرژیلوس نیچر و پنی‌سیلیوم سترینیوم را به‌عنوان بهترین حل کننده خاک فسفات در بین ۳۶ قارچ معرفی کرد. جوریزی (۱) گزارش نمود که در جنس آسپرژیلوس، گونه نیچر در هر سه نوع منبع فسفر (تری کلسیم فسفات، خاک فسفات خام و خالص) باعث افزایش معنی دار در انحلال فسفر نسبت به سه گونه دیگر گردید. به‌همین دلیل از قارچ آسپرژیلوس نیچر برای مقایسه توانایی انحلال قارچ‌های جداسازی شده استفاده گردید. محدوده pH به ترتیب در محیط رشد قارچ آسپرژیلوس نیچر، ۳/۷۶ تا ۵/۱۸

شکل ۳. جدایه ۲ (مشکوک به ایوینی سیلیوم)

شکل ۲. جدایه ۱ (مشکوک به کلادوسپوریوم)

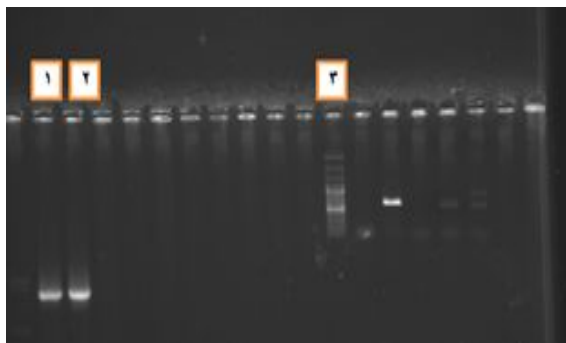
آزمایش حاصل شد. حداکثر انحلال در جدایه ۱، اسپریلیوس نیجر و جدایه ۲ به ترتیب ۸۹۲، ۷۲۲ و ۴۸۳ میلی گرم بر لیتر به دست آمد که در مقایسه با پژوهش‌های محققان ذکر شده به مراتب بیشتر بود. بنابراین علاوه بر توانایی انحلال جدایه‌ها در دو محیط کشت جامد پیکوواسکای و محیط کشت مایه پایه که این دو جدایه قابل ارزش شناسایی و استفاده برای تحقیقات بعدی درباره فسفر پیشنهاد شد، جدایه ۱ حتی توانایی بالاتری نسبت به قارچ اسپریلیوس (که در بیشتر تحقیقات به عنوان قارچی با قدرت بالای انحلال فسفر معرفی شده) نشان داد از این رو با شناسایی و شناخت خصوصیات این دو جدایه می‌توان آنها را به عنوان قارچ‌های حل کننده فسفر و جایگزینی مناسب برای قارچ اسپریلیوس نیجر معرفی نمود.

شناسایی جدایه‌ها

شناسایی میکروسکوپی این گونه‌ها با استفاده از رنگ آمیزی با لاکتوفنل صورت گرفت که با توجه به تصاویر میکروسکوپی (شکل ۲ و ۳) به دو جنس کلادوسپوریوم و ایوینی سیلیوم نزدیک بود. در قارچ مشکوک به ایوینی سیلیوم رنگ پرگنه‌ها سفید برفی مشاهده شد. کنیدیوفورها منشعب بوده و حباب انتهایی مشخص روی کنیدیوفورها وجود نداشت. همچنین دیواره آسکوکارپ ضخیم بود. در قارچ مشکوک به کلادوسپوریوم رنگ پرگنه‌ها زیتونی تیره، میسلیوم‌ها رویشی منشعب و دارای تیغه میانی بودند. کنیدیوفورها مستقیم و کشیده

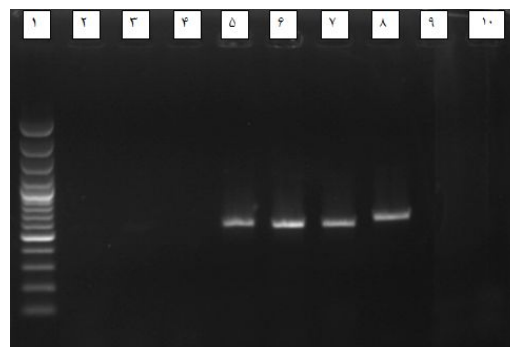
یا $\text{Ca}_3(\text{PO}_4)_2$ میزان فسفر از صفر تا ۱۴ میلی گرم بر میلی لیتر و پ- هاش نهایی از ۲/۵ تا ۷/۸ بود. چونکار و سوبارائو، (۹) انحلال تری کلسیم فسفات به وسیله قارچ‌های حاصل از غده‌های ریشه لگوم را از صفر تا ۳۹ درصد از فسفر موجود در محیط گزارش نمودند

افزایش فراهمی فسفر به وسیله قارچ ممکن است با توجه به نوع فسفر و جدایه قارچ متفاوت باشد. ویاس و همکاران (۲۹)، گزارش کردند که نرخ فسفات حل شده توسط ایوینی سیلیوم پاروم در محدوده ۲۱۳/۷-۱۲۰/۸ میکروگرم بر میلی لیتر، به طور متوسط ۲۱۴-۱۲۱ درصد بیشتر از شاهد قرار داشت. مطالعات نشان می‌دهد که قارچ‌های حل کننده فسفر جایگزینی مناسب برای به حداکثر رساندن استفاده از فسفر هستند. پس از این دوره، تا روز ۱۰ مقادیر انحلال فسفر کاهش یافت. این کاهش در دسترس بودن فسفر می‌تواند به دلیل افزایش توسعه قارچی باشد که سبب افزایش جذب فسفات حل شده توسط قارچ برای رشد خود در هر دو مرحله رویشی و تولید مثل، می‌شود. حداکثر انحلال در روز هفتم پس از تلقیح، در پژوهشی که توسط میتال و همکاران (۱۹)، تأیید شد، که افزایش انحلال فسفر از تری کلسیم فسفات و خاک فسفات هند (به ترتیب ۴/۷ و ۲۴۸ میکروگرم بر میلی لیتر) برای اسپریلیوس را نشان داد. سابر و همکاران (۲۶) نیز گزارش نمودند که حداکثر حلالیت فسفر از خاک فسفات مصر برای اسپریلیوس نیجر ۶۷ میکروگرم در میلی لیتر و برای پنی سیلیوم ۴۶/۲ میکروگرم در میلی لیتر در روز هفتم پس از

شکل ۵. باند مربوط به جدایه ۱

(چاهک شماره ۱ و ۲ باند مربوط به جدایه) پس از انجام PCR و ردیف‌یابی، جدایه ۱، گونه کلاوسپوریوم کلاوسپوریوس با احتمال ۱۰۰ درصد و در مجموع ۹۰۴ گزارش با شماره ردیابی KM246242.1 و جدایه ۲، گونه ایوپنی‌سیلیوم روبیدوروم با احتمال ۹۹ درصد و در مجموع ۱۰۵۷ با شماره ردیابی HQ608058 مورد شناسایی شد.

شکل ۴ باند مربوط به جدایه ۲

(چاهک ۱، مارکر و چاهک شماره ۲ تا ۴ رقت‌های نمونه است که غلظت پایینی داشته و باند نداده است. چاهک شماره ۵ تا ۷ رقت‌های جدایه ۲ است که غلظت مطلوبی داشته و باند داده است. چاهک شماره ۸ و ۹ کنترل مثبت است که یکی از آن‌ها باند داده است و چاهک آخر هم کنترل منفی است).

قارچ ریشه‌ای با هاله روشن بزرگ جداسازی شد. در محیط کشت مایع میزان حل شدن فسفر توسط قارچ‌های جداسازی شده نسبت به شاهد، افزایش قابل ملاحظه‌ای را نشان داد و با افزایش زمان از ۵ روز به ۲۰ روز، انحلال فسفر افزایش یافت. نتایج نشان داد که ترتیب مقدار فسفر محلول در قارچ‌های مورد مطالعه به صورت شاهد > قارچ ۴ > قارچ ۳ > قارچ ۲ > آسپرگیلوس نیجر > قارچ ۱ بود. جدایه‌های برتر ۱ و ۲ به ترتیب قارچ کلاوسپوریوم کلاوسپوریوس و ایوپنی‌سیلیوم روبیدوروم شناسایی شدند. این اولین گزارش از توانایی این قارچ‌ها در سطح گونه برای انحلال فسفر است. پیشنهاد می‌گردد ارزیابی توانایی انحلال سنگ فسفات قارچ‌های جداسازی شده در محیط کشت طبیعی از بقایای آلی نیز بررسی گردد.

و تیغه میانی کاملاً سیاه بود و در مجموع منظره‌ای شبیه درخت را به وجود آوردند. کندی‌ها بیضی شکل بودند و در رأس کندیوفورها دیده می‌شدند. کندیوم‌ها حالت زنجیره‌ای منشعب را به خود گرفته بودند.

باندهای دی-ان-ای حاصل از الکتروفورز

هر دو جدایه ۱ و ۲ در مرحله الکتروفورز باندهای شفاف و روشنی را نشان دادند و برای بررسی تعیین توالی DNA مناسب بودند (شکل‌های ۴ و ۵).

نتیجه‌گیری

نتایج حاصل از جداسازی قارچ‌های حل‌کننده فسفر نشان داد که دو نمونه از خاک‌ها دارای قارچ‌های حل‌کننده فسفر با قدرت حل زیاد بودند. از نمونه خاک‌های ۱ و ۴ هر کدام ۲

منابع مورد استفاده

۱. جوریزی، م. ۱۳۹۲. ارزیابی انحلال سنگ فسفات خام و خالص شده توسط قارچ‌های حل‌کننده فسفات. پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم خاک، دانشکده کشاورزی، دانشگاه یاسوج.

۲. حسن‌زاده، ا.، د. مظاهری، م. ر. چایی چی و ک. خاوازی. ۱۳۸۶. کارایی مصرف باکتری‌های تسهیل‌کننده جذب فسفر و کود شیمیایی فسفر بر عملکرد و اجزا عملکرد جو. مجله پژوهش و سازندگی در زراعت و باغبانی ۷۷: ۱۱۱-۱۱۸.
۳. حمیدی آ.، ا. قلاوند، م. دهقان شعار، م. ج. ملکوتی، ا. اصغرزاده، و ر. چوکان. ۱۳۸۵. اثرات کاربرد باکتری‌های محرک رشد گیاه (PGPR) بر عملکرد ذرت علوفه‌ای. پژوهش و سازندگی ۷۰(۱): ۱۶-۲۲.
۴. ساریخانی، م. ر. و م. ابراهیمی. ۱۳۸۹. کودهای زیستی فسفات (باکتری‌های حل‌کننده فسفات - قارچ‌های میکوریزا). اولین کنگره چالش‌های کود در ایران: نیم قرن مصرف کود. ۱۰ تا ۱۲ اسفند ۱۳۸۹. تهران.
۵. کریمیان، ن. ۱۳۷۷. پیامدهای زیاده روی در مصرف کودهای شیمیایی فسفری. مجله خاک و آب ۱۲(۴): ۱-۱۴.
6. Barroso, C. B and E. Nahas. 2005. The status of soil phosphate fractions and the ability of fungi to dissolve hardly soluble phosphates. *Applied Soil Ecol.* 29: 73-83.
7. Bojinova, D., R. Velkova and R. Ivanova. 2008. Solubilization of Morocco phosphorite by *Aspergillus niger*. *Bioresource Technol.* 99: 7348-7353.
8. Bushman, L., J. Lamb, G. Randall, G. Rehm and M. Schmitt. 2009. The nature of phosphorous in soils. Phosphorous in agriculture environment. University of Minnesota.
9. Chhonkar, P. K. and N. S. Subba-Rao. 1967. Phosphate solubilization by fungi associated with legume root nodules. *Can. J. Microbiol.* 33: 749-753.
10. Cooke, D. E. L., A. Drenth, J. M. Duncan, G. Wagels and C. M. Brasier. 2000. A molecular phylogeny of *phytophthora* and related Oomycetes. *Fungal Genet. Biol.* 30: 17-32.
11. Coutinho, F. P., W. P. Felix and A. M. Yano-Melo. 2012. Solubilization of phosphates in vitro by *Aspergillus* spp. and *Penicillium* spp. *Ecol. Eng.* 42:85-89.
12. Das, A. C. 1963. Utilization of insoluble phosphate by soil fungi. *J. Indian Soc. Soil Sci.* 11: 195- 207.
13. Duponnois, R., M. Kisa, C. Olenchette. 2006. Phosphate solubilizing potential of the nemato fungus *Arthrobotrys oligospora*. *J. Plant Nutr. Soil Sci.* 169: 280-282.
14. Illmer, P. and F. Schinner. 1995. Solubilization of inorganic calcium phosphates- solubilization mechanisms. *Soil Biol. Biochem.* 27: 257-263.
15. Illmer P., A. Barbato and F. Schinner. 1995. Solubilization of hardly-soluble $AlPO_4$ with P-solubilizing microorganisms. *Soil Biol. Biochem.* 27: 265-270.
16. Khanmirzaei, A. E. Adami, S. A. Kowsar and A. M. Sameni. 2009. Organic and Inorganic Forms of phosphorus in a calcareous soil planted with four species of eucalyptus in southern Iran. *Commun. Soil Sci. Plant Anal.* 40: 3194-3210.
17. Kucey, R. M. N. 1983. Phosphate solubilizing bacteria and fungi in various cultivated and virgin alberta soils. *Canadian J. Soil Sci.* 63: 671-678.
18. Mehnaz, S. and G. Lazarovits. 2006. Inoculation effects of *Pseudomonas putida*, *Gluconacetobacter azotocaptans*, and *Azospirillum lipoferum* on corn plant growth under green house conditions. *Microbial Ecol.* 51: 326-335.
19. Mittal, V., O. Singh, H. Nayyar, J. Kaur and R. Tewari. 2008. Stimulatory effect of phosphate-solubilizing fungal strains (*Aspergillus awamori* and *Penicillium citrinum*) on the yield of chickpea (*Cicer arietinum* L. cv. GPF2). *Soil Biol. Biochem.* 40: 718-727.
20. Mostowfizadeh-Ghalamfarsa, R. and Z. Mirsoleimani. 2012. Species-specific identification and detection of *Phytophthora pistaciae*, the causal agent of pistachio gummosis. *Phytopathologia Mediterranea* 52: 30-45.
21. Omar, S. A. 1998. The role of rock phosphate solubilizing fungi and vesicular arbuscular mycorrhiza (VAM) in growth of wheat plants fertilized with rock phosphate. *World J. Microbiol. Biotechnol.* 14: 211-218.
22. Page, A. L., R. H. Miller and D.R. Keeney. 1982. Methods of soil analysis. Part 2, 2nd ed., Am Soc. Agron. Madison, WI.
23. Pikovskaya, R. I. 1948. Mobilization of phosphorus in soil connection with the vital activity of some microbial species. *Mikrobiologia* 17: 362-370.
24. Reddy, M. S., S. Kumar, K. Babita and M. S. Reddy. 2002. Biosolubilization of poorly soluble rock phosphates by *Aspergillus tubingensis* and *Aspergillus niger*. *Bioresour. Technol.* 84: 187-189.
25. Reyes, I., L. Bernier, R. R. Simard, H. Antoun. 1999. Effect of nitrogen source on the solubilization of different inorganic phosphates by an isolate of *Penicillium rugulosum* and two UV-induced mutants. *FEMS Microb. Ecol.* 28: 281-290.
26. Saber, W. I. A., K. M. Ghanem and M. S. El-Hersh. 2009. Rock phosphate solubilization by two isolates of *Aspergillus niger* and *Penicillium* sp. and their promotion to mung bean plants. *Res. J. Microbiol.* 4: 235-250.

27. Sharma, A. K. 2002. Biofertilizers for sustainable agriculture. 407 PP. Agrobios (India).
28. Surange, S. M. 1985. Comparative phosphate solubilizing capacity of some soil fungi. *Curr. Sci. India*. 54: 1134-1135.
29. Vyas, P., P. Rahi, A. Chauhan, A. Gulati. 2007. Phosphate solubilization potential and stress tolerance of *Eupenicillium parvum* from tea soil. *Mycol. Res.* 111: 931-938.
30. White T. J., T. Bruns, S. Lee and J. Taylor. 1990. Amplification and direct sequencing of fungal ribosomal RNA genes for phylogenetics. PP. 315-322. *In: PCR Protocols: A Guide to Methods and Applications*. M. A. Innis, D. (H. Gelfand, J. J. Sninsky and T. J. White, ed.), Academic Press, San Diego, CA, USA.
31. Yadav, J., J. P. Verma and K. N. Tiwari. 2011. Solubilization of tricalcium phosphate by fungus *Aspergillus niger* at different carbon source and salinity. *Trends Appl. Sci. Res.* 6: 606-613.